

Filozofia Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej¹

Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa powstała 19 lipca 2010 r., trawestując określenie M. Nahotko, jako młodsza o kilka wieków siostra Biblioteki Jagiellońskiej.

KONCEPCJA JAGIELLOŃSKIEJ BIBLIOTEKI CYFROWEJ

Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa (JBC)² jest młodsza od wielu swoich polskich kuzynek: 8 lat od Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej, 5 od Kujawsko-Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej, 4 od Cyfrowej Biblioteki Narodowej Polona, Śląskiej Biblioteki Cyfrowej i Małopolskiej Biblioteki Cyfrowej, 3 od e-biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego. Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa (JBC) mogła zatem skorzystać i skorzystała z doświadczeń innych bibliotek cyfrowych. Z tymi ostatnimi skutecznie też konkuruje. W 2010 r. w zestawieniu Federacji Bibliotek Cyfrowych (FBC) uplasowała się na 39 miejscu pod względem liczby opublikowanych dokumentów posiadając ponad 500 obiektów cyfrowych. Po roku działalności, oferując czytelnikom niemal 56 tys. publikacji, awansowała na 4 pozycję w tym zestawieniu. Próg 100 tys. publikacji został przekroczony 2 stycznia 2012 r., wówczas usytuowała się na drugim miejscu zestawienia Federacji Bibliotek Cyfrowych. Obecnie (stan na 31 grudnia 2012 r.), z liczbą opublikowanych obiektów cyfrowych 183 337 Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa znalazła się na pierwszym miejscu w kraju.

Projekt budowy Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej wynikał z coraz bardziej odczuwanej w Bibliotece Jagiellońskiej potrzeby:

- zabezpieczenia dziedzictwa narodowego, ochrony oryginałów przed kradzieżą i zniszczeniem (zbiory specjalne),
- zabezpieczenia unikatowych (przechowywanych tylko w Bibliotece Jagiellońskiej) dokumentów wydanych na kwaśnym papierze przed utratą treści (czasopisma XIX i 1 poł. XX w.),

- nowoczesnego udostępniania kolekcji bibliotecznych, szerokiego, demokratycznego, bez ograniczeń czasowych i przestrzennych,
- zachowania i archiwizowania źródeł cyfrowych.

FILOZOFIA KONCEPCJI JBC

Według *Słownika języka polskiego* Wydawnictwa Naukowego PWN³ słowo filozofia oznacza ogólne zasady, idee, cele leżące u podstaw powstania lub funkcjonowania czegoś – w tym przypadku chodzi o Jagiellońską Bibliotekę Cyfrową.

W koncepcji tworzenia JBC od początku zakładano, że będzie ona biblioteką cyfrową dla potrzeb wszystkich jednostek Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ), w tym bibliotek sieci UJ. Dlatego w następnym projekcie „Bezpieczne i kompleksowe udostępnienie zasobów cyfrowych UJ w sieci Internet. Etap I”, współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007-2013, który jest kontynuacją projektu „Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa”, digitalizacją objęto zbiory pochodzące nie tylko z Biblioteki Jagiellońskiej, ale i Wydziałowej Biblioteki Prawniczej (czasopisma) oraz Biblioteki i Fonoteki Instytutu Muzykologii UJ (czasopisma, broszury muzyczne). Analogiczną inicjatywę Biblioteka Jagiellońska podjęła już w 1994 r., tworząc Komputerowy Katalog Zbiorów Bibliotek UJ (KKZBUJ), który jest katalogiem centralnym UJ, obejmującym metadane dotyczące zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Medycznej oraz przeszło 40 bibliotek sieci UJ. Biblioteka Jagiellońska zapewnia infrastrukturę i oprogramowanie dla KKZBUJ, zarządzanie Katalogiem, jak również wsparcie merytoryczne dla wprowadzających metadane do tej bazy katalogowej.

NAJWAŻNIEJSZE SĄ STANDARDY, NIE LOKALNE ROZWIĄZANIA

Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa nie została zbudowana w oderwaniu od przyjętych standardów lecz ma odniesienie do istniejących baz i innych bibliotek cyfrowych. Do budowy i obsługi Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej wybrano oprogramowanie dLibra, wykorzystywane przez przeszło 2/3 bibliotek zrzeszonych w Federacji Bibliotek Cyfrowych. Do opisu obiektów cyfrowych wykorzystywany jest wbudowany w oprogramowanie dLibra standard międzynarodowy, format Dublin Core 1.1. Obiekty cyfrowe publikowane są w formatach: DjVu, PDF, JPG (mapy), MP3, a archiwizowane w postaci plików w formacie TIFF. Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa od razu dołączyła do Federacji Bibliotek Cyfrowych i za pośrednictwem tego serwisu (agregatora polskich metadanych dla serwisów zagranicznych) widoczna jest w Europeanie i innych serwisach zagranicznych. Unikalną cechą serwisu FBC jest możliwość umieszczania i przeszukiwania planów digitalizacji, co pozwala na uniknięcie dublowania już wykonanej digitalizacji danego obiektu.

FILOZOFIA GROMADZENIA ZASOBÓW

W Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej gromadzi się [stan w dn. 17.01.2013]:

- obiekty cyfrowe – rezultat digitalizacji analogowych dokumentów źródłowych (ponad 3615 wol. = 180 552 numerów czasopism, ponad 1700 wol. książek i jednostek zbiorów specjalnych, 1200 bro-

szur muzycznych, 15 książek w trybie Open Access, 2 dokumenty audiowizualne, 110 dokumentów dźwiękowych),

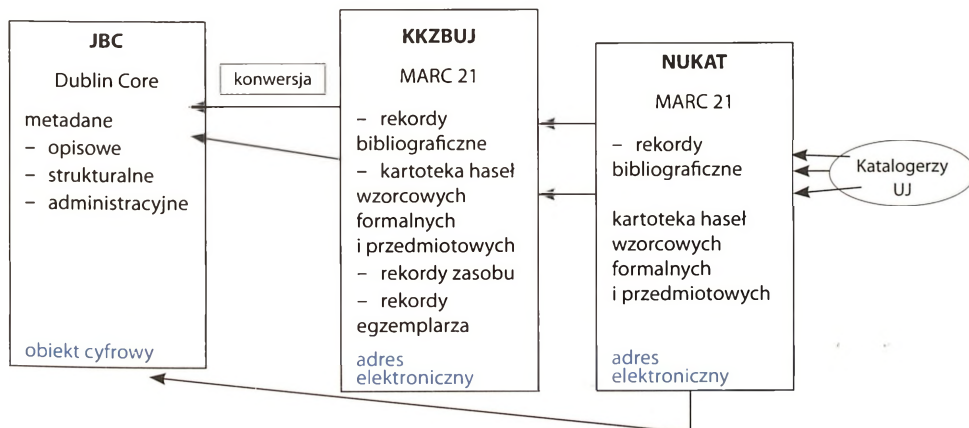
- obiekty cyfrowe natywnie, typu born digital (ponad 2250 prac doktorskich, 175 obiektów otrzymanych w ramach eo),
- metadane z linkami do obiektów cyfrowych na zewnętrznych serwerach (204 źródła elektroniczne UJ, 3500 źródła elektroniczne krajowe i zagraniczne z zakresu nauk matematyczno-przyrodniczych i medycznych),
- prezentacje wystaw (10).

FILOZOFIA OPRAWOWANIA METADANYCH

Opis bibliograficzny sporządza się w standardzie międzynarodowym, w formacie MARC 21, w bazie NUKAT. Utworzony w NUKAT rekord bibliograficzny jest automatycznie przejmowany do bazy KKZBUJ – dane w obu tych bazach kontrolowane są kartoteką haseł wzorcowych. Rekord bibliograficzny z bazy KKZBUJ konwertowany jest następnie do Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej. Przepływ danych ilustruje poniższy wykres.

Opis bibliograficzny w bazach NUKAT/KKZBUJ sporządzany jest:

- przed procesem digitalizacji wszystkich rodzajów dokumentów,
- przed umieszczeniem w JBC informacji o obiekcie cyfrowym w przypadku prac doktorskich, natywnych dokumentów cyfrowych oraz dokumentów wydanych równoległe w postaci analogowej i cyfrowej,

Przepływ danych pomiędzy NUKAT i KKZBUJ. Rekordy nowe wprowadzone do/i modyfikowane w NUKAT są automatycznie wgrywane do bazy KKZBUJ. Rekordy bibliograficzne w KKZBUJ są konwertowane do JBC. Obiekt cyfrowy może być wyszukany z poziomu JBC, KKZBUJ, NUKAT

– przed umieszczeniem w JBC metadanych z odnośnikiem do witryn, na których znajdują się cyfrowe zasoby informacyjne UJ.

Opisana metoda opracowania obiektu cyfrowego powoduje, że:

– opis bibliograficzny dla danego dokumentu/obektu sporządzany jest jednokrotnie w bazie NUKAT i wykorzystywany ponownie dla potrzeb KKZBUJ i JBC,

– poprzez opis z autopsji możliwa jest jednoznaczna identyfikacja dokumentu analogowego będącego podstawą kopii cyfrowej,

– zachowywany jest bardzo ważny logiczny związek między oryginałem (dokumentem analogowym) a jego kopią cyfrową,

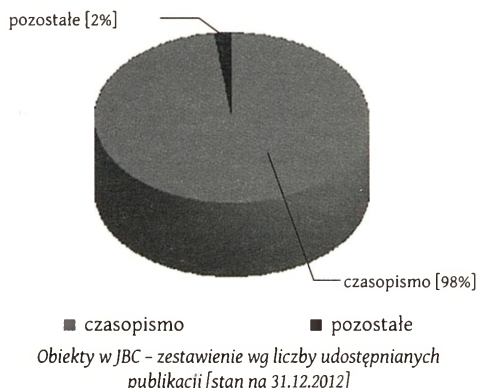
– zachowywany jest logiczny związek między występującymi równolegle postaciami dokumentu, analogową i cyfrową,

– w JBC, w której brak kartoteki haseł wzorcowych, wykorzystywane są hasła ujednolicone dla twórców i współtwórców z kartoteki haseł wzorcowych w NUKAT/KKZBUJ,

– w JBC możliwe jest tworzenie jednolitej i kontrolowanej bazy słów kluczowych w oparciu o terminologię jhp KABA,

– w JBC możliwe jest wykorzystanie fachowo przygotowanej klasyfikacji systematycznej zawartej w polu 595 rekordu bibliograficznego w KKZBUJ (dot. kolekcji książki),

– korelacje między danymi w ww. bazach wzbogacają wyszukiwanie obiektu cyfrowego – w efekcie jest on dostępny za pośrednictwem metadanych nie tylko w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej, ale również w NUKAT i w KKZBUJ – w tych ostatnich poprzez odnośniki, linki (adres elektroniczny w polu 856) w rekordach bibliograficznych, przy czym pomiędzy metadanymi w JBC i KKZBUJ zastosowano linkowanie zwrotne.

UDOSTĘPNIANIE ZASOBÓW

Zasoby Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej to w 98% czasopisma, 2% stanowią książki, jednostki zbiorów specjalnych, dokumenty typu born digital. Strukturę zasobów JBC według elementu *Typ zasobu* w metadanych przedstawia poniższy wykres.

Łącznie w okresie 2008-2013 opublikowano 189 040 obiektów cyfrowych. Roczne przyrosty przedstawia poniższa tabela.

Liczba obiektów opublikowanych w latach (2008-2013*)		
	stan na 31 XII danego roku	przyrost w roku
2008	1	–
2009	343	342
2010	3 285	2 942
2011	97 249	93 964
2012	183 337	86 088
*stan na 21.01.2013	189 040	5 703

STRUKTURA UDOSTĘPNIANYCH ZASOBÓW

Zasoby Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej tworzą strukturę polihierarchiczną, uzyskaną przez wielokrotne przyporządkowanie danego obiektu lub grupy obiektów do różnych kolekcji. Zasoby uporządkowane są według dwóch podstawowych kryteriów bibliotecznych: podziału formalnego (kolekcja „Czytelnie”) oraz klasyfikacji systematycznej („Klasyfikacja systematyczna”). Podział uzupełniają: kolekcja „Uniwersytet Jagielloński”, utworzona ze względu na proveniencję prezentowanych zasobów, „Kolekcje tematyczne”, przeznaczone dla większych zbiorów, eksponowane ze względów edukacyjno-popularyzatorskich oraz kolekcja „Projekty”, pozwalająca określić źródło finansowania publikowanych obiektów cyfrowych. Każdy obiekt musi być przyporządkowany do odpowiedniej, jednej kolekcji formalnej, w przypadku klasyfikacji systematycznej, jeden obiekt może przynależeć do kilku dziedzin, a w kolekcji tematycznej, jeden obiekt może być ujęty w kilku kolekcjach lub w żadnej. Kolekcja „Uniwersytet Jagielloński” i kolekcja „Projekty” dotyczą mniejszej lub większej części ogółu obiektów. Taka struktura JBC umożliwia przegląd

danie zasobów według różnych aspektów, zwiększa możliwość dotarcia do informacji, której użytkownik nie potrafi precyzyjnie zdefiniować, ułatwia orientację w zasobach, zwraca uwagę na ciekawe i ważne obiekty.

FILOZOFIA ZARZĄDZANIA

Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa, łącznie z zadaniami, wbudowana została w istniejącą strukturę organizacyjną Biblioteki Jagiellońskiej, a z drugiej strony – zadania te zostały zdefiniowane na nowo i rozszerzone. Zaangażowana została większość istniejących oddziałów, część z nich wykonuje swoje zwykłe prace, tyle że teraz także dla potrzeb JBC, inne zyskały nowe zadania, nowy sprzęt, a zespoły zostały poszerzone o nowe osoby (bibliotekarze cyfrowi). Koordynacją prac zajmują się kierownicy oddziałów, dyrektorzy resortowi oraz dyrektor główny. W ten sposób wykorzystując kompetencje i potencjał pracowników, doświadczonych i nowo przyjętych, rozbudowano i przemodelowano stosunkowo prosto i efektywnie zadania istniejących oddziałów. Powołano tylko jeden nowy oddział, Oddział ds. Projektów.

ANALIZA POTRZEB I OCZEKIWAŃ UŻYTKOWNIKÓW

Na podstawie analizy logów systemowych stwierdzono, że największe zainteresowanie użytkowników skupia się na czasopiśmie (90% najbardziej użytkowanych zasobów), książkach (nowych XX-XXI w.), mapach i prezentacjach multimedialnych. Z kolei ankietowani, jako cel korzystania z JBC, wskazywali przede wszystkim (68%) na to, że traktowali jej zasoby jako materiał naukowy, wykorzystywany podczas pisania pracy doktorskiej, magisterskiej, licencjackiej oraz jako materiały edukacyjne (64%). Pozostałe cele deklarowane przez badanych, to chęć zapoznania się z materiałem historycznym (42%) i poszukiwanie interesujących tekstów do czytania (także 42%). Jeżeli chodzi o typ zasobu, z którego użytkownicy korzystają najczęściej i który mógłby być przedmiotem zainteresowania w przyszłości, ankietowani byli konsekwentni, najwięcej z nich wybrało publikacje naukowe, obecnie (76%) i w przyszłości (56%). Według 62% ankietowanych na drugim miejscu najczęściej wykorzystywanych zasobów są czasopisma. Warto zaznaczyć, że chociaż obecnie prace licencjackie, magisterskie, doktorskie i habilitacyjne nie

są licznie reprezentowane w zasobach JBC, to 22% badanych wskazało ten zasób jako często wykorzystywany i aż 54% deklaroowało zainteresowanie nim w przyszłości.

PERSPEKTYWY JAGIELLOŃSKIEJ BIBLIOTEKI CYFROWEJ

Aby zapewnić rozwój Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej planuje się:

- uczestnictwo w projektach ogólnopolskich i międzynarodowych w celu dalszej digitalizacji i upubliczniania zasobów Biblioteki Jagiellońskiej i bibliotek sieci UJ,
- stworzenie repozytorium cyfrowego dla Uniwersytetu Jagiellońskiego,
- agregację cyfrowych publikacji pracowników Uniwersytetu Jagiellońskiego,
- digitalizację i udostępnianie na stronach JBC kolekcji prywatnych i instytucji ważnych dla zachowania dziedzictwa narodowego.

WCIAŻ AKTUALNE SŁOWA

Opisowi projektu „Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa” w Studium Wykonalności patronowało motto wybrane z *Ustawy wizytacji apostołskiej* Stanisława Konarskiego: *Do nauczania i uczenia się te trzy środki pomocnicze są nieodzowne: po pierwsze – książki, po drugie – książki, po trzecie – książki [...].* Słowa XVIII-wiecznego pisarza, pedagoga, publicysty, reformatora szkolnictwa nie straciły swego znaczenia i dziś w dobie cyfryzacji, e-książek, różnych typów dokumentów w zbiorach bibliotek, także dokumentów elektronicznych, multimedialnych, natywnie cyfrowych. Tyle, że pod pojęcie książki trzeba by teraz podłożyć szeroki zakres materiałów do czytania.

Krystyna Sanetra
Biblioteka Jagiellońska

PRZYPIS:

- ¹ Referat wygłoszony w Bibliotece Jagiellońskiej 24 stycznia 2013 r. na konferencji *Biblioteka cyfrowa dzisiaj i wyzwanie jutra*, zorganizowanej w ramach promocji i podsumowania realizacji zadań projektu „Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa”, współfinansowanego przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na lata 2007-2013, Priorytet XI „Kultura i Dziedzictwo Kulturowe” Działanie 11.1. „Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym”.

² Dostęp w internecie: <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/dlibra>

³ Dostęp w internecie: <http://sjp.pwn.pl/szukaj/filozofia>